

PAPER DETAILS

TITLE: VEDİK KÜLTÜRDE KADINLARIN KİMLİK İNSANININ TANRIÇALARIN NİTELİKLERİ
BAGLAMINDA İNCELENMESİ

AUTHORS: Canan Yogurt

PAGES: 171-187

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3727637>

Canan YOĞURT*

VEDİK KÜLTÜRDE KADINLARIN KİMLİK İNŞASININ TANRIÇALARIN NİTELİKLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

ÖZET

Hint edebiyatında Vedik dönem oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemde Âriler'den miras kalan Vedalar adıyla bilinen çok zengin bir külliyattan bahsetmek gerekir. Bu külliyat Hintlilerin ilk dinsel ve felsefi düşünce biçimlerinin izlerini taşıması ve kendinden sonraki dönemlere de ışık tutması bakımından oldukça değerlidir. Bu döneme ait eserler vasıtasıyla Hindistan'da dinsel hayattan, evliliğe, Hint kültürüne ait gelenek, görenek, örf ve adetlerden çeşitli günlük rutinlere kadar birçok uygulama ile Hint kültürünün detaylı bir incelemesi yapılabilmektedir. Bu çalışmada Vedik metinler üzerinden kadının aile içi ve toplumdaki yeri incelenmektedir. Çalışmamız giriş bölümü dahil üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde genel olarak neden Vedik dönem seçildiği ve çalışmanın özgün değeri tartışılmakta, ikinci bölümde Vedik metinlerde kadınlar üzerine yapılan incelemeler ve kadın simgesi üzerinde durulmakta üçüncü bölümde ise Hint inanç sisteminde önemli bir yeri olan Vedik dönem eserlerinde geçen tanrıçalar ve nitelikleri üzerinde durulmaktadır. Sonuç olarak, Vedik dönemde kadının rol model olarak tanrıçalar ile eşleştirildiği ve onlar gibi olması gerektiği hususunda yönlendirmeler yapıldığı, ideal Hint kadını ile tanrıçalar arasında benzerlik vurgusu yapılarak tanrıçaların niteliklerinin Hintli kadınlara atfedilişi vurgulanmaktadır. Bu çalışmada Kaya'nın Rigveda ve Upanishad çevirileri ile Griffith'in Yacurveda, Samaveda ve Atharvaveda çevirileri kaynak metinlerimizi oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Vedalar, Vedik kültür, Vedik tanrıçalar, Hindistan, Kadın

A STUDY OF THE IDENTITY CONSTRUCTION OF WOMEN IN VEDIC CULTURE IN THE CONTEXT OF THE ATTRIBUTES OF GODDESSES

ABSTRACT

The Vedic period has a very important place in Indian literature. It is necessary to mention a very rich corpus known as the Vedas inherited from the Aryans during this period. This corpus is so precious that it bears the traces of the first religious and philosophical thought forms of the Indians and sheds light on the subsequent periods. Through the works of this period, a detailed research of Indian culture can be available, with many practices ranging from religious life in India to marriage, traditions, and customs of Indian culture, and various daily routines. In this study, the place of women in the family and society is examined through Vedic texts. Our study consists of three parts, including the introduction part. In the introduction, why the Vedic period has been chosen and the original value of the study are discussed, in the second part, the studies on women in Vedic texts and the female symbol are emphasized, and in the third part, the goddesses and their qualities mentioned in the Vedic period works, which have an important place in the Indian belief system are emphasized. As a result, it is underlined that in the Vedic period, women were paired with goddesses as role models and that they should be like them, and the similarity between the ideal Indian woman and the goddesses is emphasized, and the qualities of the goddesses are attributed to Indian women. In this study, Kaya's translations of Rigveda and Upanishad and Griffith's translations of Yacurveda, Samaveda and Atharvaveda are the source texts we used.

Keywords: Vedas, Vedic culture, Vedic goddesses, India, Woman

* Araş. Gör. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Hindoloji Ana Bilim Dalı, Kayseri / Türkiye. E-posta: yogurtcanan@gmail.com / Ph.D., Researcher, Erciyes University, Faculty of Letters, Department of Eastern Languages and Literatures, Indology, Kayseri / Türkiye. E-mail: yogurtcanan@gmail.com

Giriş

Felsefe ve din Hindistan’da birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak karşımıza çıkar. Hindistan’ın kültür mirası Vedalar’dan Upanishadlar’a kadar uzanan felsefi düşünce ve dini inanış kaynaklarında bulunabilir. Hint kültürüne ait olan bu antik eserler sayesinde Hindistan’ın Vedik dönemine ait bilgilere ulaşılabilmektedir. Hindistan uygarlık tarihi boyunca tüm dünyayı cezbetmiş, sürekli istilalar yaşamış ancak her istilada biraz daha yok olmak yerine, gelen kültürleri içine alarak zenginliğini artırmayı başarmıştır. Hindistan’ın geçmişiyle olan bağlarını koparmaması, maddi ve manevi kültürüne göstermiş olduğu hassasiyet onu yabancı istilalara karşı daha dirençli hale getirmiştir (Chatterji, 1993, s. 163). Aryanlar olarak bilinen Āriler de bu istilacılardan biridir. “istilacı” sözcüğü her ne kadar olumsuz bir anlamı ifade etse de, istilacı olarak nitelenen Āriler’in Hint kültürüne önemli katkıları olmuştur. Āriler’in, MÖ 2500-1500’li yıllarda tam olarak nereden geldiklerini bilemediğimiz ancak Hindistan’ın asıl yerlileri olan kara derili Dasyular’ı güneye sürdükleri bilinmekle birlikte kendi kültürlerini de empoze ederek kültürel anlamda yeni bir çağı başlattıkları söylenebilir. Savaşçı bir topluluk oldukları anlaşılan ve kendilerine soylu diyen Āriler’in, geriye miras olarak bıraktıkları edebî yönü de olan Vedalar, Hindistan’ın kültürel birikimine zenginlik katmıştır.

Türkiye’de Hindoloji biliminin kurucusu Walter Ruben (1944), bugün Hindoloji’de hâkim olan görüşün Hint tarihinin Hindistan’a Āriler’in göçleriyle başladığını söyler. Dallapiccola da, Aryan medeniyeti ile ilgili kesin arkeolojik bulgular olmasa da Aryanlar’ın Vedalar’ı yazıya geçirmeleriyle zengin bir kültürel miras bıraktıklarının altını çizmektedir (2013, s. 7-8). Felsefe, din, edebiyat başta olmak üzere birçok bilim dalının ilk izlerini Vedalar’da bulmak mümkündür. Pandey, *Bhārtīy Cīvan Aur Sanskrīti (Hindistan’da Yaşam ve Kültür)* adlı eserinde Vedalar’ın “insanlığın ilk yazılı kaynakları, edebi metinleri” olduğunu ileri sürer. Hint kültürünü anlamanın yolunun kesin surette Vedalar’ı anlamaktan geçeceğini de dile getirir (1977, s. 37-38).

Orijinalleri Sanskrit dilinde olan ve günümüzde de hatırı sayılır Hindologlar tarafından çeşitli dillere tercüme edilmiş bu metinlerin meydana getiriliş tarihleri ile ilgili olarak Dasgupta (1975), MÖ 1500 – MÖ 1000 yılları arasına işaret etmektedir. Vedik edebiyat dönemselsel olarak Samhitalar, Brāhmaṇalar, Aranyakalar ve Upanishadlar olarak incelenir. Bunlardan Samhitalar (Koleksiyonlar), Rigveda (İlahi Bilgisi), Yacurveda (Kurban Bilgisi), Samaveda (Melodi Bilgisi) ve Atharvaveda (Sihir Bilgisi) olmak üzere dörde ayrılırlar. Bunlardan en önce yazılmış olan Rigveda’dır. Bu eser Hint-Avrupa’nın en eski kutsal metnidir. Yacurveda da Siyah (Taittiriya) ve Beyaz (Vacasaneyi) Yacurveda olmak üzere ikiye ayrılır. Yacurveda’nın Rigveda ve Samaveda’dan sonra derlendiği bilinmekle birlikte Rigveda ve Samaveda koleksiyonlarının Āriler’in İndus vadisi kollarında yaşadıkları bir dönemin ürünleri olduğu düşünülmektedir. Atharvaveda metinleri ise Adhvaryu din adamının hastalıklara, düşmanlara ve kötü ruhlara karşı büyümlü sözler üretmeye başladığı bir dönemin mahsulüdür. Yine, hacimli düzyazı metinleri olan Brāhmaṇalar, orman metinleri olan Aranyakalar ve felsefi boyutlu metinler olan Upanishadlar da Vedalar döneminde yer alan diğer önemli kaynaklardır. Samhitalar orijinal Veda metinleridir. Brāhmaṇalar ise orijinal Veda metinlerinin yorumlarını ve ritüelleri içerir. Aranyakalar ibadet ve derin düşünceye dalma gibi konular ile Upanishadlar ise gizli öğretilerle ve felsefi sorular ile ilgilenir. Ruben, mevcut ilahilerin hepsinin Rigveda’dan alıntı olduğunu belirterek Rigveda’nın önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Öyle ki, Çhandogya Upanishad 1.1.2.’de her şeyin özünün toprak, toprağın özünün su, suyun özünün bitkiler, bitkilerin özünün insan, insanın özünün

söz, sözün özünün Rigveda olduğundan söz edildiği görülebilir (Chaitanya, 1977, s. 32-33; Chatterji, 1993, s. 199; Ruben, 1944, s. 4; Upanishadlar, 2008, s. 91).

Vedik dönemin edebiyatına bakınca dinsel uygulamaların dönemi olduğu aşıkardır. Metinlerden dünyevi yani politik ve sosyal kavramlar, ev ve kent yaşamı, fiziki durum, kadınların durumu, meslekler, yeniden yaratılış gibi konularla ilgili çıkarımlarda bulunulabilir. Zaman içerisinde sadece Vedalar'ı öğreten okullar yeterli gelmeyince "gizli öğretiler" olan Upanishadlar'ı öğretecek eğitimcilere ihtiyaç duyulmuştur. Vedalar'ı çok iyi bilen bir kimse için bu eğitimden ders alındığı zaman bir kimse kendini aydınlanmış olarak tanımlamaktadır.

Vedik dönemde Hindistan'da kadının aile ve toplumsal cinsiyet açısından rollerini anlayabilmek için her şeyden önce kültürü oluşturan en önemli bileşenlerden olan gelenek, görenek, örf ve adetlerin asıl kaynağına inmek gerekir. Bu bağlamda, Hint edebiyatında kadının yeri Hint kültürünün mihenk taşı olan Veda metinlerinde kadınların konumu incelendiğinde kadının toplumsal yaşamdaki sorumluluk ve yetkilerini görmek mümkündür. Vedik dönemde kadının aile içi ve toplumsal cinsiyet rolleri açısından yeri nedir? ve Vedik dönem tanrıçalarının nitelikleri nelerdir? soruları doğrultusunda Veda metinleri üzerinden Vedik kültürde kadınlar ve tanrıçalar incelenmiştir. Bu çalışmada, kadınlara sağladığı eşitlikçi ve saygıdeğer konum ile kendinden sonraki çağları gölgede bırakan Vedik kültürde kadınlar Vedalar'dan başlayarak Upanishadlar'a kadar uzanan geniş bir yelpazede irdelenmiştir.

Vedik kültürde kadını inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar incelendiğinde, Hintli kadınların Vedik dönemdeki statülerinin erkeklerle eşit olduğu vurgusunun yapıldığı (Dwivedi ve Malik, 2022); tanrıça Durga'nın nitelikleri ve ona olan ibadetin Vedik köklerinin incelendiği (Lubin, 2020); eski Hint medeniyetinde kadınların Vedik ve Epik, Caynist ve Buddhist dönemler ile birlikte Dharmashastralara ve Manusmriti nezdinde ele alındığı (Pal, 2019); kadınların cinsel hak ve cinsiyet rolleri üzerine karşılaştırmalı dinler ekseninde kadınların eğitim hakkı, eşitlik ve özgürlüklerinin incelendiği (Zaidi vd., 2009); annelik ve bir doğum objesi olarak kadının Hindu perspektifinden işlendiği (Sarkar, 2020); Hindistan'ın antik çağında kadınların kimlik inşasında Vedik dönemin izleri ve tanrıların dişil enerjileri (şakti) olan ve birlikte isimlerinin anıldığı eşleri olarak ön plana çıkan tanrıçaların incelendiği (Rout, 2016); Veda metinlerinde adları geçen kadın ermiş ve filozofların araştırıldığı (Witzel, 2009); Vedik kültürde kadınların toplumsal yaşamdaki yerinin aydınlatıldığı (Mishra ve Sharma, 2014); Hindu geleneğinde kadınların rolünün incelendiği (Wadley, 1977) görülmektedir. Bu araştırma kapsamında ise literatürden farklı olarak kadın ve tanrıça bağlamında; Vedik kültürde ideal kadının oluşumunda tanrıçaların niteliklerinin kadının kimlik inşasındaki rolünü incelenmektedir. Bu bakımından çalışma özgün bir değer taşımaktadır.

Vedik Dönem Edebi Metinlerinde Kadın

Orr (1977), Hindistan'da kadınların toplumda kazandığı statü ile ilgili olarak Vedik dönemden başlayarak kadınların aile içi ve toplumsal yaşamdaki rolleriyle ilgili bir araştırma yapmıştır. Buna göre; bir kadının içine doğduğu kast, çocuklarının sağ olup olmaması, birinci çocuğunun erkek olup olmaması, erken yaşta dul kalıp kalmaması ve kocası veya ailesi tarafından terkedilip terkedilmemesi ile ilişkili olarak toplumun kadına değer biçtiği söylenebilir. Kadının toplumdaki yeri büyük ölçüde kendisi tarafından kontrol edilemeyen bu etmenler doğrultusunda açıklanabilir. Toplumun kadına biçtiği roller ve kadınların ideal kadın olma yolunda ilerleyen serüveninde Hintli kadınların ömürleri boyunca gelin, eş, en az bir çocuk annesi (tercihen erkek)

ve kayıvalıde olma süreçlerinden geçmesi de beklendik bir durumdur (Orr, 1977'den aktaran Yoğurt, 2021b, s.91).

Vedik Aryan toplumda kadının yüksek bir statüsü vardır. Kadın güzellik, saflık ve zarafet sembolüdür. Tanrı Agni evin efendisi, kadın da evin hanımefendisi, evin süsüdür. Vedik kaynaklar kadınların ergenliğe girdikten sonra evlendirildiklerinden bahsetmektedir. Evlilikte eşler arası eşitliğin olması o dönemlerde görülen bir durumdur. Kadınların evlenecekleri erkeği seçme hakları vardır. Eski bir gelenek olan ve “svayamvara” adıyla bilinen bu uygulama Hindu bir kadının kendi kocasını eş seçme töreninde özgür iradesiyle seçebilme özgürlüğünü ifade eder (Zaidi vd., 2009, s. 151-152; Dwivedi ve Malik, 2022, s. 5696). Chaitanya, Vedik bir dizede genç kızların kendilerine eş seçerken saygın değil zengin kocalar seçtiklerini ve bundan hayal kırıklığına uğrayan erkeğin kadınların aklının anlaşılmasız olduğu ve zekâlarının az olduğunun İndra'nın ağzından betimlendiğini söylerken şu beyite de dikkati çeker: “Kadınlarla arkadaşlık edilmez, onların kalpleri sırtlan gibidir.” Ancak başka bir ilahide de erkeklerin güvenilmez olduğu, erkeklerin kadınların servetini sevdiği gibi anlatımlar olduğunu söyler (Chaitanya, 1977, s. 43-44). Rigveda metinlerine baktığımızda bolluk ve lüks bir yaşam göze çarpar. Altından ziynet eşyaları ve zarif kıyafetler oldukça fazladır. Müzik, dans ve diğer sanatlar mükemmellik derecesinde üst seviyelere ulaşmıştır (Chatterji, 1993, s. 210).

Soti Virendra Çandra *Bhārtīy Sanskr̥ti Mem Striyom Kī Sthiti* (*Hint Kültüründe Kadınların Yeri*) adlı çalışmasında Vedik dönemden başlayarak kadınların toplumdaki yerini incelemiştir. Buna göre Vedik dönemi kendinden sonraki diğer dönemlerle kıyaslayarak Vedik dönemde kadınların daha saygın ve prestijli bir konuma sahip olduklarını dile getirir. Vedik dönemde rshiler (erkek ermiş) gibi rshikaların (kadın ermiş) da Vedik metinleri okuyabilme özgürlüğü olduğunu, sosyal hayatta birçok alanda Hint kadınının erkeklerle eşit konumda yer aldığını, aile hayatında kadınların eş olarak kocasının evinde büyük bir saygınlığı olduğunu söyler. Çalışmada, Vedalar'da kadının on bir karakteristik özelliğinin olduğu vurgulanır. Çandra, bu özelliklerin; “ticaretten anlayan, güzel, kutsal, arzulu, mutluluk/zevk veren, aydınlıktan yoksun bırakan, alçakgönüllülüktен yoksun, bilgi üretebilen, cömert, şiddet nedir bilmeyen” şeklinde olduğunu aktarır (2009, s. 1-4).

Antik Hindistan'da bilgelerin yaşadığı ormanın ıssız bölgelerindeki evler birer eğitim ve öğrenim merkeziydi. Burada hocaların anlattıkları tekrar yoluyla öğrenilirdi. İfade tarzı ve telaffuza oldukça önem verililiyordu. Hocanın yanına giden öğrenci aynı zamanda onun ev işlerini de yapıyordu. Öğrenciler hocalarına itaat ve hürmette kusur etmezdi. Meşhur hocalar bazen tek bazen de gruplar halinde ormanlarda ya da kral saraylarında felsefi tartışmalar yapıyorlardı. Satyakāma, Āruni ve Upamanyu gibi öğrenciler bu tür şartlarda yetişmişti ve Khanā, Līlavatī ve Ātreya gibi bazı kadın öğrencilerin de olduğu bilinmekteydi. Öğrenciler, beş kez tekrar ettiği Vedik parçaları ezberden okuyor ve yaptıkları yanlış sayısına göre puanlandırılıyordu (Çağdaş, 1974, s. 77). Görüldüğü gibi, eğitimde not verme işleminde cinsiyetçi bir yaklaşımdan çok yeterlilik ön plana çıkıyordu.

Vedik dönemde kadınların durumu sonraki dönemlere göre daha memnuniyet vericiydi. Şüphesiz ki bir kız evlat dünyaya gelmesi bir erkek evlat dünyaya gelmesi kadar hoş karşılanmıyordu; ancak bununla ilgili kızların istenmeyen çocuk olduklarını gösteren ayrımcı söylemlere metinlerde rastlanmaz. Hindistan'da dilbilimin babası olarak görülen Pāṇini, kadın öğretmenlerin yetiştirildiği bir okuldan bahseder. Kadınlar da erkekler gibi eğitim alırlardı ve

brahmaçarya¹ yolunda ilerlerdi. Atharvaveda’da brahmaçarini² olarak eğitilmemiş bir kızın kendine uygun bir eşi bulma şansı olmayacağı yazılmıştır. Kadınlar erkekler gibi Vedik metinleri okurlardı ve onlardan bazıları Vedik ilahi bile yazabilirdi. Bu kadınlara Lopamudra, Ghoṣa, Sikata-Nivavari, Vishvavara, Appala, Urvashi, Gargi, Barva, Sulabha, Maitreyi, Vachaknavi, Vadava Prachiteyi, Godha, Aditi, İndrani örnek olarak verilebilir. Kadınlar aynı zamanda dinsel törenleri uygulama yetkisine de sahiptiler. Rigveda VIII. 91.1’de evlenmemiş genç bir kızın İndra’ya kurban olarak nasıl soma sunduğu anlatılmaktadır. Vedik kurban törenleri karı-koca eşlerin birlikte gerçekleştirdiği törenlerdi ve kurban töreni esnasında Vedik ilahileri söyleyen en uygun kişinin kadın olduğu bilinmektedir (Lokeswarananda, 1993, s. 222-223; Dwivedi ve Malik, 2022, s. 5698; Pal, 2019, s. 181; Rout, 2016, s. 42; Mishra ve Sharma, 2014, s. 6).

Vedik dönemde kurban en önemli dinsel uygulamaydı. Karı-koca kurban törenlerinde birlikte dualar edip, kurban sunarlardı. Brahmaçarya eğitimi almış genç bir kızın kocası da aynı onun gibi eğitilmiş olmalıydı. Smritilerde evlenmemiş bir erkeğin kurban töreni icra edemeyeceği bilinmekteydi. Manusmṛiti³ ve Dharmasutralarda erkeklerin kadınlara sürekli bağımlı olması doktrini açık bir şekilde ifade edilmiştir (Kaushik ve Sharma, 1998, s. 4-5). Atharvaveda XX. 126. ilahide festival ya da kurban törenlerine katılan kadınların varlığından söz edilmektedir. Her şeyin üzerinde olan tanrı İndra’dır ve onun eşi İndrani’nin adı sıklıkla geçmektedir.

Macdonell’a göre de, Vedik dönemde kadınlar, oldukça saygın bir konumdaydı ve kocalarıyla birlikte kurban töreninde yer alabiliyorlardı. Kadınlar “gṛihatpatnī” olarak yani “evin hanımefendisi” olarak görülüyordu. Himayelerindeki hizmetçiler ve kölelerin yanı sıra kocalarının evlenmemiş kız ve erkek kardeşleri üzerinde de söz sahibiydiler. Yacurveda’da kızların ve erkeklerin yaşları geçmeden evlendirilmesinin örf ve âdet gereğince gerçekleşmesi gerektiğinden

¹ Hindulara göre yaşamın dört evresi vardır. Bunlara çaturāṣrama adı verilir. Brahmaçarya (talebelik evresi), Grhastha (çalışma, evlenip aile kurma evresi), Vānaprastha (çalışmayı bırakıp ormanda inzivaya çekilme ve kutsal yerleri ziyaret etme evresi), Sanyāsa (dünyadan elini eteğini çekerek, ölüme ve öbür dünyaya hazırlanma evresi) (Çağdaş, 1974, s. 35).

² Brahmaçarya evresinden geçmiş kadın talebe.

³ Sözcük anlamı “Manu’nun kanunları anlamına gelmektedir. Hint tefekküründe insanoğlunun atası olarak bilinen Manu namı diğer Manavaçarya tarafından yazıldığı düşünülen bu eser on iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde evrenin yaratışı anlatılmaktadır ve bu bölümün esere sonradan eklendiği ileri sürülmektedir. İkinci bölümde duyuların kontrolünden, üçüncü bölümde Vedalar’ı iyi bilen bir aile reisinin hangi sorumluluklara sahip olduğundan, sekiz farklı evlilik türünden, kadınları ve çocukları koruma yöntemlerinden bahsetmektedir. Dördüncü bölümde brahmanların görevlerinden, beşinci bölümde saf ve saf olmayan yiyecekler ve arınma yöntemleri ile birlikte kadınların görev ve sorumlulukları anlatılmaktadır. Altıncı bölümde ormanda inzivaya çekilmiş münzevi kimselerin yapması gerekenler anlatılırken, yedinci bölüm kralların ve kralın adamlarının görev ve sorumluluklarını işlemektedir. Sekizinci bölümde hukuk ve adalet kavramlarına, hırsızlık, sınır kavgası ve fahişelik gibi konuların hukuk mahkemesinde karara bağlanması gibi konulara değinilmiştir. Dokuzuncu bölümde kralın, erkeğin ve kadının görevleri tanımlanmaktadır. Onuncu bölümde kast sisteminden bahsedilirken, öfke anında bir kimsenin neler yapması gerektiği de anlatılmaktadır. On birinci bölümde kefaretiler uygulamasından söz edilmiş olup, katil ve fahişe gibi suçluların cezalarını çekmeleri konularına değinilmiştir. On ikinci bölümde ise yeniden doğumdan bahsedilmekle birlikte, bu dünyada yapılan iyilik ve kötülüklerin bir sonraki yeniden doğum döngüsünü belirlediğinden söz edilmektedir. Manusmṛiti günümüz Hindu Yasa’sının temelini oluşturmaktadır ve M.Ö. 500’lü yıllarda yazıldığı düşünülmektedir (Mani, 1996, s. 481). Manusmṛiti geleneksel brahmanizmin temel metnidir ve kadınları kontrol altına almaya yönelik uyarılarda bulunur. Bir kadının alkol tüketmesinin, kötü insanlarla ilişki kurmasının, kocasından ayrılmasının, gezinmesi ve başkasının evinde yaşamasının, başkalarının evinde yatıp kalkmasının kadınları yozlaştıran sekiz davranış olarak tanımlandığını belirten Omvedt, brahman ideolojisinin özgür kadından korktuğunu söyler (Omvedt, 2000, s. 188). Manu IX.29’da kendi düşüncelerini, konuşmalarını kontrol edebilen, tanrıya olan görevlerini yerine getiren bir kadının, öldükten sonra tanrıyla bir olacağı ve ona sadhvi deneceğinden ve erdemli, namuslu ve iffetli bir kadın olduğundan bahsedilir (Chakravarti, 1993, s. 583).

bahsedilirken, Rigveda’da birçok kızın evlenmeden baba evinde yaşlandıklarına dair anlatımlar olduğu görülür (1900, s. 162-163).

Vedik dönemde evliliğin hem toplumsal hem de dinsel bir boyutu vardır. Vedik dönemde evlenmemiş bir kimse dinsel törenlere katılamazdı. Evlenmemek dine aykırı bir durum olarak görülürdü (Altekar, 2014, s. 31). Rigveda X.85’te evlilikle ilgili olan bir ilahide toplum nezdinde evliliğin kutsal bir kurum olduğundan ve evlilik bağının gücünden söz edilmiştir. Boşanmayla ilgili ise herhangi bir ize rastlanmazken, ölen erkek kardeşinin karısıyla evlendiğine ve dulların evlenebildiğine dair kanıtlar vardır. Ayrıca, Satī geleneği⁴ Vedik dönemde yoktur, Vedalar öncesi ve sonrası dönemde izlerini bulmak mümkündür (Lokeswarananda, 1993, s. 221; Rout, 2016, s. 42).

Tek eşlilik genel bir kuraldır; ancak zenginler ile yönetim sınıfı erkeklerine özgü çok eşliliğe izin verilebilir. Bunun yanı sıra çok kocalılığın varlığı ile ilgili bir duruma rastlanılmamaktadır. Bu noktada, Rigveda X. 145. ilahide kumalar arası çekişme konusu dikkat çekicidir. İlahide kocanın tek bir kadına bağlı olması için kutsal bir bitkinin kullanıldığı anlatılır. Bu ilahi bir nevi kocayı kendine bağlama büyüü içeriğine de sahiptir. Yine, Atharvaveda’da XX. 128. 8-11. ilahide çok eşliliğe (çok karıllık) gönderme yapılmaktadır. Aynı zamanda belli kurallar çerçevesinde (evlilik vb. olabilir) bir erkeğin bir kadına yaklaşabileceği bilgileri de bulunmaktadır. Bir örnek daha vermemiz gerekirse, Brihadaranyaka Upanishad 5.1’de Yacnavalkya’nın iki karısı olduğundan ve bunların Maitreyī ile Kātyāyanī olduklarından bahsedilir. Maitreyī’nin kutsal bilgileri tartışan bir kadın olduğundan, Katyayani’nin ise sadece bir kadının bileceği kadar bilgiye sahip olduğundan söz edilir (Upansishadlar, 2008, s. 62). Ayrıca evlilik sadece dünyevi bir akit olarak görülmez, evlilik erkeğin kadını tanrının ona bir hediyesi olarak verdiğini düşündüğü dini boyutu olan bir uygulamadır (Lokeswarananda, 1993, s. 221). Dulluk ile ilgili olarak; Atharvaveda’da da birtakım söylemlere rastlanmaktadır. Atharvaveda XVIII. 3.1-2. ilahi de bir cenaze merasiminden bahsedilir. Dul bir kadının eski gelenekler doğrultusunda ölen kocasının ardından gitmek isteyişini, ancak bunu uygulamadığı anlatılır. Bu durum, o dönemde Satī geleneğinin uygulanmadığının göstergesidir. Yine, Rigveda X. 18. İlâhi 6. ve 7. şlokalarda “dulluk ve dul kadın” bahsi şu şekilde geçmektedir: “Dul kalmayan kadınlar soylu kocalarla kendilerini hoş kokular, yağlara süslesinler. Güzel mücevherlerle kederden uzak, gözyaşsız kadınlar ilk onun yattığı yere gitsin.” “Ey kadın, kalk, yaşam dünyasına gel; yanında yattığın artık yaşamıyor. Kocan senin bir parçan idi, o senin elini tutmuştu ve sana aşkla kur yapmıştı.” Kaya (2018), Griffith’in, ikinci alıntıdaki sözlerin kocanın kardeşi tarafından yengesine, yani ölen erkeğin karısına söylenmiş olduğunu belirtir.

Vedik toplumda kadınlar toplumdan uzak yaşadığına dair herhangi bir ibare bulunmaz. Eşlerinin ya da sevgililerinin yanında serbestçe dolaşabilirlerdi. Evlilik ilahisinde bahsedildiği gibi gelin kızlar halka açık toplantılarda tartışmacı olarak yer alıyorlardı. Bu da onların sosyal yaşamda ne kadar var olduklarının göstergesidir. Kadınlar sosyal toplantılarda önemli bir yere sahiptiler, hoş giysileriyle büyüleyici görünmektedirler. Yetişmiş evlenmemiş genç kızların aşk evliliği yaptıklarına dair pek çok metinde izlere rastlanmaktadır. Kadınların boyacılık, nakışçılık ve

⁴ Aslen kuzeybatı Avrupa’dan Hindistan’a kadar yayılmış eski bir Hint-German geleneği olan bu gelenekte dul kalan kadınların kendilerini kocalarının cenaze ateşine atıp yaktıkları görülmektedir. Kavramsal olarak Satī ya da Suttē şeklinde kullanımı mevcuttur. Satī, Sanskrit kökenli bir sözcük olup “erdemli kadın, iyi, adanmış, ve doğru olan” anlamlarına gelmektedir (Williams, 1986’dan aktaran Kayalı, 2013, s. 366).

sepetçilik gibi birçok mesleği icra ettikleri ile ilgili kanıtlar mevcuttur. Pardā-prathā⁵ geleneğinin de olmadığı görülmüştür. Sutralar periyoduna kadar öğretmenlik mesleği kadınlar tarafından icara edilebiliyordu. Gārgī gibi alim kadınların kadın-erkek karma halk toplantılarında yer alması kadın ayrımcılığının olmadığını gösterir. Sonraki Vedik dönemde kadınların halk toplantılarına katılması az rastlanan bir durum olmaya başlamıştı (Lokeswarananda, 1993, s. 223). A. S. Altekar (2014), Antik Hindu Medeniyetinde kadının yeri ve önemini incelerken Vedik dönemden övgüyle bahsettiği görülür. Çünkü, Vedik dönem sonrası kadınlara verilen değerin düşüşe geçtiğini belirtir. Genç kızların para karşılığında zorla evlendirilmesi, Vedik edebiyatta kadınların aşkta vefasız ve karşısına çıkan yakışıklı, güzel şarkı söyleyip dans eden bir erkeğe kolayca kanabilen olarak görülmesi gibi bazı istisnai durum dışında genel olarak bu dönemi olumlu değerlendirir. Toplum nezdinde kadınlar saygın bir konumda olmakla birlikte sosyal ve siyasal yaşamda özgür olduklarını anlatılır. Vedik dönemde aynı zamanda dini bir gereklilik olan evlilik sonrasında çiftlerin evde ortak söz hakkına sahiptirler. Vedik dönemde bazı anne babaların bilgili ve yetenekli bir kız evlada sahip olmak için özel dinsel törenler düzenledikleri de bilinmektedir. Kızların da erkekler gibi brahmaçarya evresinden geçip eğitildiklerine dikkati çeker. Kızların evlenme yaşı yaklaşık 16 ya da 17'dir ve bu süre zarfında aldıkları eğitimle olgun bir birey konumuna yükselirler. Altekar (2014), eğitilmiş gelinlerin ise evlilik hayatında doğal olarak söz sahibi olduklarının altını çizerken, o dönemde aşk evliliklerinin de yapıldığına dikkati çeker.

Vedik toplumda kadınların erkeklerden daha düşük işlerle meşgul olduğuna yönelik hiçbir ifade yoktur. Düşünce ortamlarında kadınlar erkeklerle eşit konumdadır. Vedik ozanlardan bazıları kadındır. Savaşlarda cesurca savaşan kadınlar olduğu görülür. Tanrılar da tanrıçalar da eşit pozisyondadır. Kadınlar ve erkekler arasındaki bütün bu eşitlikler Samhitalar'dan başlayarak Upanishadlar'a kadar Vedik edebiyatın her alanında görülür. Vedik metinlerde cariyeler kadınlardan da söz edilir; ancak bu kadınlar aşağı bir konumdaymış gibi görülmez. Vedik dönemde özellikle iplikçilik ve dokuma gibi çeşitli sanayi kolları gelişmiştir. Kadınlar ıslıl ıslıl, hoş kıyafetler giyerdi. Altın ziynet eşyalarında çok sık kullanılırdı. Erkekler de kadınlar da kendi bedenlerini süslemek için çeşitli mücevherler takarlardı. (Lokeswarananda, 1993, s. 214-215; Chatterji, 1993, s. 214-215). Rigveda'da Indrasena Mudgalani adında kahraman bir kadından bahsedilir. Bu kadın at arabası süren ve yüzlerce büyükbaş hayvanla baş etmede kocasına yardım eden bir güçlü bir karakterdir (Chaitanya, 1977, s. 44-45).

Vedik Aryanlar'ın kadınları aile içi ve toplumsal yaşamda nasıl konumlandıklarıyla ilgili birkaç örnek vermek gerekirse; kadınlar evdir, eş olarak kadın kocasının her istediği yerine getiren sevecen bir kadındır. İyi giyinir ve yüzünde daimî bir gülümseme vardır. Kocasının oturacağı yeri itinayla düzenler ve onu rahat ettirmek için elinden geleni yapar. O sevecen bir eş olmasının yanında sevecen bir annedir de. Çocuklarına düşkündür. Çocuklarını besleyip büyütendir. Kadınlar evin süsüdür. O mükemmel bir ev hanımıdır, erken kalkar, herkesi uyandırır. Her gün duş alır ve evin efendisi Agni'ye kocasıyla birlikte ibadet eder. Gün içinde benzer şekilde tanrıya ibadet etmek için kocasının yanında olur. Kadının başlıca görevi kutsal ateşi yakmaktır. İneklerin ve diğer evcil hayvanların bakımını yapar, çiçekleri sular. Kocasının anne ve babasına olduğu kadar kayınbirader ve görümcelerine karşı da itaatkardır. Bir kadın evlilikle onurlandırılmış evin hanımıdır. Bu kadın kayınbabası, kayınbiraderi ve evlenmemiş görümceleri üzerinde söz hakkına

⁵ "Pardā-prathā" dini ve sosyal boyutu olan, cinsiyetçi bir yaklaşımla kadınları erkeklerden ayıran bir gelenektir. Hindu toplumunda bu gelenek, kadınların kadın olmayanlardan yüzünü kapatarak ve gözlerini saklamaya çalışarak uzak durmasını ifade eder (Yoğurt, 2021a, s. 233).

sahiptir. Geniş aile modelinde evin en büyük oğlunun karısının evde büyük bir söz hakkına sahip olduğu bilinmektedir (Das, 1925, s. 237-240).

Antik Dönem Hindistan’da kızların evlendirilmesi dinsel bir zorunluluk değildi. Hatta ekonomik ve başka sebeplerden ötürü evlenmeyen insanların sayısında bir artış olduğu gözlemleniyordu. Maskülin kadınlar enerjik ve hırslıydı. Onların evlilikten başka gayeleri vardı. Spor ve siyasetle ilgileniyorlardı. Evlilik ya da herhangi bir gönül ilişkisinden kaçınıyorlardı. Bir ev kadınının sahip olduğu yetenekleri geliştirmedikleriyle gurur duyuyorlardı. Bu tür kadınlar az olsa da toplum bunları hoş karşılıyordu. Kadınların toplumdan uzak bir yaşam sürüp sürmedikleri bilinmiyordu. Genç kızlar müstakbel eşlerini seçmekte özgürlerdi. Kadınlar miras hakkından faydalanabiliyordu ve kimi zaman baba evinde kardeşleriyle birlikte yaşamalarına izin vardı. Atharvaveda evlenmemiş kadınların ömürleri sonuna kadar baba evinde kaldıklarından söz eder (Kaushik ve Sharma, 1998, s. 1-2; Dwivedi ve Malik, 2022, s. 5695).

Hint kültüründe evlenecek kız gelin gideceği eve zenginlik getiren olarak görülür. Evlilik merasiminin başında gelen konuklara gelin için mutluluk dilemeleri istenir. Evlilik sırasında söylenen ilahinin hem gelin hem damat için tekrarlanması sağlanır ve iki hayat bir kader olur. Damat geline şöyle der: “Ben melodiyim sen ise şarkının sözü; ben cennetim, sen yeryüzü. Elini sımsıkı tuttum ve sonsuza kadar senin kocanım.” Birlikte yedi adım atarlar ve erkek kadına bu bağın hiçbir zaman kopmaması, birlikte sevgi dolu bir beraberlik geçirmeleri ve düşüncelerin bir oluşuyla birlikte ortak görev ve sorumluluklarını yerine getirme temennisinde bulunur. Gelin ve damat ikisi birden şu sözleri tekrarlarlar: “Beni yüreğinin içine al. Kalplerimiz ve akıllarımız bir olsun.” Evli bir kadının kocasıyla aynı statüde olduğu aşikârdır. Kadın erkeğin diğer yarısı olmuştur. Vedik kültürde tek eşlilik ve ömür boyu beraberlik evlilik hayatının idealidir. Atharvaveda yeni evlenen genç kadının kocasının evine gidip bir kraliçe gibi hayat sürmesinden bahseder. Rîgveda da “Kadınlar evinizdir” der. Kadınlar sadece dört duvar arasında değil halka açık alanlarda da kocasının yanında bulunmaktadır (Chaitanya, 1977, s. 44-45; Zaidi vd., 2009, s. 152).

Rîgveda’da kadın erkekle kıyaslandığı zaman daha dominant bir karakterde olduğu görülür. Rîgveda’da gelinler iyilik getiren olarak görülürken, insanların onları ziyaret edip kutsanmaları gerektiğinden söz edilir. Hint gelinleri ve hamile kadınların o dönemde çok saygın bir konumda olduğu bilinmektedir. Yacurveda’da kadın tanrıça Lakshmî gibi eve mutluluk ve refah getiren, güzellik ve şans timsali olarak görülür. Yacurveda metinlerinde Hint kadını başın üzerinde taşınan bir güneş gibi tasvir edilir. Çandra buradan hareketle evin merkezinde kadının olduğunu söyler. Ayrıca, Yacurveda’nın kadını kötülüklerden koruyan ve bütün iyi özelliklere sahip olarak betimlediğini, Atharvaveda’da ise kadının “cazibeli, cezbeden, çekici” olarak görüldüğünü aktarır (Çandra, 2009, s. 4-7).

Atharvaveda XIV. 1. ilahi evlilik töreniyle ilgili bir ilahidir. İlahide Surya’nın evliliğinden bahsedilirken tanrılardan çeşitli isteklerde bulunulur. Koca bulucusu olan Aryaman’a dualar edilir. İndra’ya bu kadının güzel bir geleceğe sahip olması ve evlatları olması için yakarılır. 1. 42’de mutluluk, çocuk sahibi olma, refah ve zenginlik için dualar edilirken, bir kadının kendisini kocasına adanmasıyla kendini ölümsüzlük çemberine aldığı anlatılır. 1.43’te evlendikten sonra kocasının evine gelen kadının bu imparatorluğun kraliçesi konumunda olduğundan bahsedilir. 1. 44’te ise kadının üstünlüğünden bahsedilmektedir. Öyle ki, kadın/gelin, kocasının babası ve erkek kardeşlerinden de üstün olması, evde söz sahibi olması ve adeta bir kraliçe gibi davranılması için

sihirli sözler sarf edildiği görülürken, aynı şekilde kocasının kız kardeşi ve annesini kontrol etme mekanizmasının gelinde olması için de yakarıldığı oldukça dikkat çekicidir. Evlenecek olan bu çiftin uzun bir yaşam sürmesi için dualar edilir. Toprak Ana'ya çocuk sahibi olmaları için yakarılır. Agni'ye mutlu olmaları ve birlikte yaşlanmaları için dualar edilir. 1. 51'de kanunlara göre resmen kadının eşi olduğundan bahseden adam aynı zamanda evin de reisi olduğunu dile getirir. Buradan hareketle ailede erkek egemenliğin olduğunu söylemek mümkündür. Karısını ona Brihaspati'nin bahsettiğini söyler. 1. 52'de bir yüz sonbahar benimle yaşa diyen koca, karısından sen benim çocuklarımın anasısın diye bahsederek kadının annelik ve bir doğum objesi olarak algılandığını gösterir.

Öte yandan, ataerkil sistemin ürünü, eski bir gelenek olan ve günümüz dünyasına da taşınan, bir kadının erkek evlat sahibi olma çaba ve endişesi Veda metinlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Atharvaveda VI. 82. ilahide Aditi'nin yüzüğü aracılığıyla bir kadının erkek evlada sahip olabilmesi için büyü sözler sarf edilmesi dikkati çekmektedir. Yine, Atharvaveda VII. 68. ilahide Sarasvatī'ye evlat sahibi olabilmek için yakarıldığı görülmektedir. Beyaz Yacurveda XXIII. 18. ilahide Ambā adında bir kadının erkek evlat sahibi olabilmek için bütün bir geceyi bir atla cinsel birliktelik yaşadıktan sonra atı öldürmesi gerektiğinden bahsedildiği görülür. Brihadaranyaka Upanishad 1.5.16'da insanların dünyasının sadece bir oğul sahibi olarak kazanılacağından söz edilir (Upanishadlar, 2008, s. 16). 17. şlokada ise oğulun kurtarıcı vasfından bahsedilir (Upanishadlar, 2008, s. 17).

Gelenekçi Hindu inanışa göre bir kadının dini görevi kocasına erkek evlat vererek neslinin devamını sağlamasıdır. Bu erkek evlat aynı zamanda ebeveynleri öldüğünde onların cenaze merasimini düzenlemekle de görevlidir (Orr, 1977, s. 38). Hintlilerin inançlarına göre, “evlenmenin esas amacı, babaya varis olabilecek, babanın günahının affedilmesi ve cehennem azabından kurtulması için aile dinini devam ettirebilecek, yani dini merasim yapacak bir oğula sahip olmaktır” (Ruben, 1944, s. 29) olarak kabul edilmektedir.

Eski Hint'te evli bir kadın erkek evlat sahibi olabilmek için tanrılara adaklarda bulunurdu. Annelik her Hindu kadının hayaliydi özellikle erkek çocuk doğuran bir kadının toplumda statüsü yükselmiş olmakla kalmaz cenneti de kazanmış olurdu. Evlat sahibi olamamak büyük talihsizlik olarak görülürdü ve bu uğurda her şey yapıldı. Toplum nezdinde çocuksuz bir kadının tanrıların kabul etmeyeceği görüşü hakimdi. Dul kalan kadın kocasının mirasından pay alamıyordu, kocasının mirası erkek evlada kalıyordu. Anne ile evlat arasındaki ilişki oldukça hassas bir konuydu. Çocuklarından ayrı düşmüş bir kadın kadar mutsuz bir kadın olamazdı (Altekar, 2014, s. 100-102). Benzer şekilde Brhadāranyaka Upanishad, 6.4.1-28 kadın ve üreme konusudur. 24. şlokada erkek çocuk sahibi olmanın önemi anlatılırken, neslin devamı için oğul sahibi olmanın gerekliliğinden söz edilir. Yine, Brhadaranyaka Upanishad 1.5.16'da sadece bir oğul sahibi olanların bu dünyada zafere ereceğinden söz edilir. 17. şlokada ise erkek evladın kurtarıcı vasfından bahsedilir. Yine, Atharvaveda II. 36.1-8'de evlenmemiş bir kız için kısmet açma büyü yapıldığına dair anlatımlar vardır. Bu kızın kalbindeki erkeği bulması için Agni başta olmak üzere, Savitar vb. tanrılardan yardım istenir. Aitareya Upanishad 2.4'te kadının doğurganlığından ve neslin devamı için doğurganlık eyleminin süreklilik arz etmesi gerektiğinden bahsedilir (Upanishadlar, 2008, s. 197).

Āriler aralarında toplumsal statü bakımından büyük uçurum olmasına rağmen eşlerini Şudralar (işçi sınıfı) arasından da seçebiliyorlardı. Traivarnikalar⁶ arasında evlilik olağanüstü bir durum değildi. Ermiş Atri'nin oğlu bir kşatriya prensesi ile evlenmişti. Ermiş Agastya'nın karısı Lopamudra da bir kşatriya idi (Lokeswarananda, 1993, s. 227). İyi eğitilmiş ve iyi yetişmiş gelin kızlar evliliklerinde eşleriyle eşit haklara sahip olacaklardır. “dampati” terimi de bu durumu ifade etmede kullanılır. Yani, kadın ve erkek tek vücut olarak görülür (Lokeswarananda, 1993, s. 223; Dwivedi ve Malik, 2022, s. 5695).

Veda Metinlerinde Adı Geçen Tanrıçalar ve Nitelikleri

Yāska, Vedik tanrıçaları üç grupta ele alır. Bunlar kara tanrıçaları, orta (ara) tanrıçaları ve hava tanrıçalarıdır. Rigveda'da adı geçen tanrıçaları da bu üç gruba göre şöyle kategorize eder: Agnāyī, Pr̥thivī, Īlā, Ushāsānaktā (Gece ve Gündüz), Tisro Devīḥ (Īlā, Bhārati, Sarasvatī), Nadyah (Nehirler), Āpah (Sular), Oshadhayah (Bitkiler), Rātri (Gece), Aranyānī, Śraddhā, Apvā kara tanrıçalarıdır. Aditi, Saramā, Sarasvatī, Vāk, Anumati, Rākā, Sinīvālī, Kuhū, Yamī, Urvaṣī, Pr̥thivī, Īndrānī, Gaurī, Gauḥ, Dhenu, Aghnyā, Pathyā Savasti, Ushā, Īlā, Rodasī ara tanrıçalardır. Ushā, Sūryā, Vṛshākapāyī, Saranyū, Pāvīravī, Pr̥thivī, Devapatnyah (Tanrıların Eşleri: Īndrānī, Agnāyī, Aṣvinī, Rāt (Rāc), Rodasī, Varuṇānī ise hava tanrıçalarıdır (Agrawala, 1984, s. 49-51). Sınıflandırmadan da görüleceği üzere bazı tanrıçalar her üçüne de bazıları her ikisine birden girmektedir. Bu tanrıçaların çoklu faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Vedalar döneminde tanrıçalar insanların dostudur ve tüm iyi özelliklere sahiptirler. Buna karşın ifritler karakteristik özellikleri bakımından hep kötü olarak nitelendirilirler. Örneğin, Rigveda I. 32.9'da kuraklık ifriti Vritra'nın annesi “kibirli” oluşuyla kötücül bir kadın imajı çizer.

Vedik dönemde insanların tanrıların ve tanrıçaların lütfuyla mutlu bir hayat sürebileceklerine inanılırdı. Vedik Aryanlar'ın onlardan altın, büyükbaş hayvan, evlat, torun vermeleri için yakarışlarda bulundukları bilinmektedir (Chatterji, 1993, s. 205). R̥gveda I. 30.22'de Ushas'tan (Şafak Tanrıçası) “Göğün kızı, zenginlik bahşeden” olarak bahsedilir. Rigveda I. 123. ilahide de tamamen Ushas'a adanmış olup, bu kutlu tanrıça anası tarafından süslenmiş bir geline benzetilmiştir. I. 124. ilahi de Ushas'a adanmış olup, “düzen yolunu izleyen, hiç teklemeyen, göksel bölgeleri iyi bilen, kocasını seven bir kadın gibi süslü elbisesiyle kendini sergileyen, gündüz ile birlikte iki kız kardeş olan, yiyecek getiren, zenginlik kazandıran” olarak tanımlanır. Samaveda II. VIII. III. 8. ilahi de tümüyle Şafak tanrıçasına adanmıştır. Ona saadet ve mutluluk için yakarıldığı görülür. II. VIII. III. 11. ilahide de “göğün kızı” olarak bahsedilen Şafak tanrıçasına zenginlik ve refah getirmesi için dualar edildiği görülür.

Vedaların temel yapı taşı olan Rigveda'da tanrılara olduğu kadar tanrıçalara da ilahiler adandığı, yakarışlarda bulunduğu görülür. Rigveda'da adları geçen bazı önemli tanrıçalar şöyle

⁶ Bu kavram Hindu kast sisteminde Brahmanlar (din adamları), Kşatriyalar (askerler ve kral soylular) ve Vaişyalar (tüccarlar) olarak bilinen bu üç sınıfı ifade etmede kullanılmaktadır (dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/macdonell_query.py?qs=traivarnika&matchtype=default; E.T. 13.02.2024).

sıralanabilir: Aditi⁷, Prithivī⁸, Sarasvatī⁹, Īlā¹⁰, Mahī¹¹, Bhārati¹², Dhishana¹³, Īndranī¹⁴, Varunanī¹⁵, Agnāyī¹⁶, Ushas¹⁷, Vritra'nın annesi¹⁸, Rodasī¹⁹, Rākā²⁰, Sinīvālī²¹, Gungū²², Sūt Īneği, Nehirler, Vāk²³, Sītā²⁴, Urvaśī²⁵, Aramati²⁶, Rāt²⁷, Aşvini²⁸, Ūrmyā²⁹, Nirriti³⁰, Şavasī³¹, Sūryā³², Īndu³³, Şraddhā³⁴, Prişni³⁵, Rātri³⁶, Aranyāni³⁷. İlahilerde geçen kadın/tanrıça/göksel ya da kişileştirilmiş varlıklar nitelikleri bakımından incelendiğinde tanrılarla eşit konumda oldukları açıkça görülebilir.

Rigveda'da Söz Tanrıçası Vāk: V. 47.1'de "güçlü ana, genç ilahi hanım" olarak bahsedilir. Atharvaveda'da Nehirler, I. 4.1-4'te tanrılarının anası, koruyup kollayan, analık vasfına sahip olan Nehirler'den bahsedilir. Yine, Atharvaveda XX. 126. Anne sevgisinin üstünlüğünden bahsedildiği görülür. Atharvaveda VII. 46. ilahide Sinīvālī adında bir tanrıçadan bahsedildiği görülür. Ona kraliçe ve tanrılarının kız kardeşi denmektedir. Evlat sahibi olabilmek için bu tanrıçaya yakarılırken onun güzel parmaklara sahip olduğu, zarif kollarının olduğu, bukle bukle saçlara sahip olduğu, doğurgan olduğu ve birçok çocuk doğurması üzerinde durulurken Tanrı Vishṇu'nun eşi olduğundan söz edilir. Samaveda I. II. I. 1.5.'te Agni'ye doğuştan yedi anne tarafından bilgeliğin öğretildiğinden bahsedilir. I. II. I. 3.6 için Griffith (1926), Īndra'nın gücü ve zaferini annelerinden aldığına yönelik bir inancın bulunduğu söylemektedir. II. IV. I. 6.1-3 ise Īndra'ya atfedilmiş övgü

⁷ Pracapati'nin kızı, ermiş Kaşyapa'nın karısıdır. Aditi tanrılarının anasıdır. Mitra-Varuna, Āditya, Rudra, Īndra gibi tanrılar onun çocuğudur (Parvatiy, 2013, s. 28).

⁸ Toprak ana.

⁹ Tanrı Brahma'nın karısı, konuşma ve öğrenme tanrıçasıdır. Sanskrit dilini ve Devanagari alfabesini bulan tanrıçadır. Aynı zamanda bilim ve sanatın da tanrıçası olarak bilinir. O aynı zamanda bir nehir adıdır (Kaya, 2003, s. 170).

¹⁰ Manu'nun sonradan kadına dönüşen oğludur. Tanrı Şiva'nın Kāmyavan diye bilinen bir ormanı vardır. Şiva ormanına giren erkeğin kadına dönüşmesi için lanet okur. Īlā bir gün gezinirken bu ormandan geçer ve lanet olduğu üzere kadına dönüşür (Parvatiy, 2013, s. 122). Rigveda V. 41. 19'da sığır çobanlarının anası olarak görülür; ancak Sayana'nın yorumuna göre Rigveda VII. 16. 8'de kurbansal törenle ilişkili bir tanrıçadır (Agrawala, 1984, s. 64).

¹¹ Yüce yeryüzü, Prithivī'ye verilen bir addır (Williams, 1986, s. 803).

¹² Bu tanrıça Īla ve Sarasvatī ile birlikte tanrıça üçlüsünü oluştururlar.

¹³ Dilek ya da bolluk tanrıçası (Agrawala, 1984, s. 66).

¹⁴ Tanrı Īndra'nın karısı.

¹⁵ Tanrı Varuna'nın karısı.

¹⁶ Ateş Tanrısı Agni'nin karısı.

¹⁷ Şafak tanrıçası.

¹⁸ Kuraklık ifriti.

¹⁹ Rudra'nın karısı.

²⁰ Dolunay tanrıçası (Agrawala, 1984, s. 68).

²¹ Yeniay tanrıçası (Agrawala, 1984, s. 68).

²² Ay tanrıçası (Agrawala, 1984, s. 68).

²³ Söz tanrıçasıdır. Aynı zamanda tanrıça Sarasvatī'nin bir adıdır.

²⁴ Saban izi anlamına gelir. Bolluk ve bereket ile ilişkili bir tanrıçadır (Agrawala, 1984, s. 66).

²⁵ Peri kızı, apsara.

²⁶ Takva tanrıçası (Agrawala, 1984, s. 67).

²⁷ Gece tanrıçası.

²⁸ Aşvinlerin karısı

²⁹ Sözcük anlamı, dalgalı, inişli çıkışlıdır. Gece tanrıçasıdır.

³⁰ Ölüm ve yok oluş tanrıçası.

³¹ Īndra'nın annesine verilen bir isimdir. Sayana'ya göre bu tanrıça Aditi olarak tanımlanabilir (Agrawala, 1984, s. 61).

³² Güneş tanrıçası.

³³ Ay tanrıçası.

³⁴ İnanç tanrıçası.

³⁵ Marutların anası (Agrawala, 1984, s. 61).

³⁶ Gece tanrıçası.

³⁷ Orman tanrıçası (Agrawala, 1984, s. 68).

dolu bir ilahidir. İlahide İndra'nın insan ırkının büyük kralı olduğundan bahsedilirken onu bir kadın tanrıçanın analık vasfıyla dünyaya getirdiğinden söz edilir ve o kutlu annenin (tanrıça Aditi) ona hayat bahsettiğinin tekrar ve tekrar altı çizilir. Aitareya Upanishad, 2.4'te kadının doğurganlığından ve neslin devamı için doğurganlık eyleminin süreklilik arz etmesi gerektiğinden bahsedilir. Samaveda I. IV. II. 4.4'te Toprak Ana (Prithivī)'nin yarattığı bütün canlıları sevdiğinden söz edilir. Beyaz Yacurveda XVIII. 35. ilahide Prithivī'nin sütünün güç verdiğinden bahsedilmektedir. Yine, Atharvaveda XII. 1. İlahide sık sık Prithivī'nin adı geçtiği görülür. Bir annenin tıpkı çocuklarına süt verdiği gibi ondan da insanların faydalandırması istenir.

Kadına atfedilen “cesur” imajı Veda metinlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Rigveda V. 79. ve 80. ilahiler tamamen Ushas'a adanmış ilahilerdir. Bu ilahilerde tanrıça Ushas'a atfedilen sıfatlar şunlardır; göğün kızı, ihtişamlı atları olan, güçlü, cesur kadın, soylu, parlak olan, yüce, kırmızı renkli, uzaklara ışıyan, önce gelen, insanların üstüne doğan, izlenmesi kolay yollar oluşturan, göğün çocuğu, karanlık ve kötülüğü kovan, iffetli kadın, mazlumun yanında zalimin karşısında duran. Yine, Rigveda I. 167. 5'te Rudra'nın karısı, Marutların gelini olarak görülen Göksel Rodasī, uzun, dağınık saçlı, kahraman ruhlu ve parlak görünüşlü olarak tanımlanır.

Vedalara bakıldığında kadın korunan olmaktan çok koruyan olarak karşımıza çıkmaktadır. Rigveda VII. 60.8'de Aditi'nin “koruyucu” niteliğinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Sāmaveda II. IX. III. 6. İlahi ve Beyaz Yacurveda XXIX. 49. ilahi incelendiğinde, Aditi'nin koruyucu vasfının olduğu görülmektedir. Kadınların Vedalar dönemindeki koruyucu vasıfları ilerleyen dönemlerde korunan olarak değişime uğramıştır.

Rigveda'da adı geçen başka bir tanrıça olan Sarasvatī'nin de koruyucu özelliği bulunmaktadır. Zira bu tanrıçanın Rigveda II. 30.8'de “koruyan, düşmanları yok eden”; VI. 49.7'de “kahramanın karısı, yaşamı canlandıran, esin veren, ışığın çocuğu, korunak”; VI. 61. ilahi tümüyle Sarasvatī'ye adanmış olup ilahide bu tanrıçanın “koruyucu, yardım edici, korkutucu, nefretten koruyan, yakarılması gereken, parlak hazinelere götüren” şeklinde nitelendirildiği görülür. Atharvaveda'da Bhārati, İlā ve Sarasvatī tanrıça üçlüsünün; V. 3.7'de “geniş sığınak” olduklarından bahsedilmektedir. Vedalarda bunlara benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Yine, Rigveda X. 63.16'da Svasti adında bir tanrıçadan bahsedilir. Bu, saadet ve mutluluk tanrıçasıdır. Bu tanrıçanın; zengin, soylu, uzak yollardan gelen, koruyan olarak nitelendirildiği görülür.

Brihadaranyaka Upanishad 6.4.1-28 kadın ve üreme konuludur. Toprak bütün yaratıkların özü olarak nitelendirilir. Su toprağın özüdür. Kadının kucağı kurban sunma yeridir. Saçları kutsal çimenler, derisi sıkılmış Soma'dır. 24. şlokada erkek çocuk sahibi olmanın önemi anlatılırken, neslin devamı için oğul sahibi olmanın gerekliliğinden söz edilir. 27. şlokada Sarasvatī'nin tükenmek bilmez, lezzetli, zengin, verimli, cömert ve bir anne gibi nitelendirildiği görülür. 28. şlokada İla adında bir yenilenme, tazelenme tanrıçasının varlığından söz edilir. Bu tanrıça kahraman doğuran kahraman bir kadın olarak tanımlanır (Upanishadlar, 2008, s. 82-87).

Sāmaveda I. II. I. 1.5.'te Agni'ye doğuştan yedi anne tarafından alimliğin öğretildiğinden bahsedilir. I. II. I. 3.6 için Griffith (1926), İndra'nın gücü ve zaferini annelerinden aldığına yönelik bir imanın bulunduğunu söylemektedir. II. IV. I. 6.1-3 ise İndra'ya atfedilmiş övgü dolu bir ilahidir. İlahide İndra'nın insan ırkının büyük kralı olduğundan bahsedilirken onu bir kadın

tanrıçanın analık vasfıyla dünyaya getirdiğinden söz edilir ve o kutlu annenin ona hayat bahşettiğinin tekrar ve tekrar altı çizilir. Griffith bu tanrıçanın Aditi olduğunu söyler.

Atharvaveda'da doğum ritüeli ve çocuk sahibi olabilmek arzusu ile ilgili olarak VII. 49. ilahide de evlat sahibi olabilmek için sarf edilen büyü sözlerinde şu tanrıçaların adları geçmektedir: Rāt, Aşvinī, Īndrānī, Agnāyī, Rodasī, ve Varuṇānī'dir. I. 11.1-2'de ve 12.1-4'te doğum anında yapılan hazırlıklar ve doğumun yardımcı etmenlerinden söz edilir. Söz konusu doğum esnasında Ermiş Aryaman'ın bir hotar din adamı olarak görevde bulunduğu, doğum yapacak olan kadını hazırlama esnasında bebeğin doğmasını sağlayan tanrıların hamile kadını rahatlatması için sözler sarf edilir. Rahimden doğan çocuğun, rüzgârdan ve bulutlardan doğduğu ve ilk olarak kırmızı bir öküzün gök gürültüsüyle birlikte yağmurla gelmesi benzetmesi yapılarak büyü sözler söylenir. Tüm bedeninin sağlıklı olması için yakarılır. II. 28.1-5'te bir doğum ritüelinde kullanılan büyü sözler oldukça dikkat çekicidir. Çocuğun uzun ömürlü olması için sözler söylenirken ona düşmanları tarafından gelebilecek tüm sıkıntılardan nasıl ki bir anne evladını korursa Mitra'nın da onu koruması için temennilerde bulunulur. Gök onun babası toprak onun anası olsun denir. Aditi'nin onu bir yüz yıllık kış mevsimi boyunca koruması istenir. Ona uzun bir hayat vermesi için ayrıca Agni, Varuna, Mitra'ya yakarıldığı; bir anne olarak Aditi'nin onu koruyup kollamasının istendiği görülür.

Sonuç

Vedik dönem eserlerinde tanrıçalara atfedilen özellikler incelendiğinde, ideal Hint kadınından beklentiye görebilmek mümkün olacaktır. Her ne kadar Hint kadını aile içi ve toplumsal cinsiyet açısından rolleri bakımından Vedik dönemde altın çağını yaşamış olsa bile, kadının kendi kimlik inşasının toplumsal normlar çerçevesinde şekillendiği veya beklenti oluşturulduğu görülebilir. Keza tanrıçaların özelliklerinin ideal kadına atfedilen nitelikler olduğu yapılan incelemede görülmüştür. Vedik kültürde kadınlar, koruyucu vasa sahip tanrıçalar gibi sadece ailelerinin değil toplumun da koruyucu unsurları olarak değer görmüşlerdir.

Metinler içerisinde tanımlanan ve araştırmalara konu olan ideal kadın figürü üzerinden bakılırsa, tanrıçaların ideal kadın oluşturmada dua edilen bir güç olduğunu görebiliriz. Anaç duygularla inşa edilmiş kadın imajını yine anaç duygularla geleceğin belirsizliğinden koruması için tanrıçalara dua edilmektedir. İnsan dostu ve iyiliksever olarak nitelenen tanrıçalardan beklentiye bakıldığında; bir kadının bedeni özelliklerinin estetik olması, kahraman ve nesli devam ettirebilecek bir erkek evlat sahibi olması, hamileliğin ve doğumunun rahat geçmesi, tanrıçanın ona karşı bir anne gibi koruyucu ve cesur olması için yakarışlarda bulunduğu söylenebilir. Bu noktada Veda dönemi eserlerinde kadın karakterden beklentinin de benzer minvalde olduğu görülebilmektedir. Öte yandan, tanrıçanın yönlendirme, geleceği şekillendirme ve iyiyi yaratabilme özellikleri de dikkate alındığında aslında ideal kadının tanrıçanın sevgisini kazanabilmek için kendi öz kimliğini oluşturamamayı göze alan kişi olduğunu da görülmektedir.

Vedik eserlerde kadının doğurma özelliği sayesinde itibar gördüğü, kutsanması gerektiği, erkek çocuk dünyaya getirdiği takdirde derecesinin de yükseleceği âşık bir şekilde sunulmuş, aşk evliliklerine izin verilmesi rağmen; boşanmış, dul, çok eşli kadınlar gibi figürlere de yer verilmediği görülmektedir. Kadının Vedalar dönemine uygun toplumsal normda doğru kalabilmesi için de tanrıçalara benzemesi gerektiği, soyutla somutun yer aldığı bir karşılaştırmanın olması, rehberlik eden tanrıça yolunun seçilmesinin onun saygınlık kazanmasını sağlayacağı en önemli çıkarımlardandır.

Extended Abstract

The Vedic period has a very important place in Indian literature. It is necessary to mention a very rich corpus known as the Vedas inherited from the Aryans during this period. This corpus is so precious that it bears the traces of the first religious and philosophical thought forms of the Indians and sheds light on the subsequent periods. Through the works of this period, a detailed research of Indian culture can be available, with many practices ranging from religious life in India to marriage, traditions, and customs of Indian culture, and various daily routines. In this study, the place of women in the family and society is examined through Vedic texts. Our study consists of three parts, including the introduction part. In the introduction, why the Vedic period has been chosen and the original value of the study are discussed, in the second part, the studies on women in Vedic texts and the female symbol are emphasized, and in the third part, the goddesses and their qualities mentioned in the Vedic period works, which have an important place in the Indian belief system are emphasized. As a result, it is underlined that in the Vedic period, women were paired with goddesses as role models and that they should be like them, and the similarity between the ideal Indian woman and the goddesses is emphasized, and the qualities of the goddesses are attributed to Indian women. In this study, Kaya's translations of Rigveda and Upanishad and Griffith's translations of Yacurveda, Samaveda and Atharvaveda are the source texts we used.

Philosophy and religion appear as an inseparable whole in India. India's cultural heritage can be found in sources of philosophical thought and religious beliefs ranging from the Vedas to the Upanishads. Thanks to these sacred and philosophical texts belonging to Indian culture, we have information about the Vedic period of India. Throughout the history of civilization, India has attracted the whole world, experienced constant invasions, but instead of disappearing a little more with each invasion, it has managed to increase its richness by absorbing the incoming cultures.

In order to understand the roles of women in terms of family and gender in India in the Vedic period, first of all, it is necessary to go to the real source of traditions, customs and traditions, which are the most important components that make up the culture. In this context, the place of women in Indian literature when the position of women in the Vedic texts, which are the cornerstone of Indian culture, is examined, it is possible to see the responsibilities and authorities of women in social life. What is the place of women in the Vedic period in terms of family and gender roles? What are the qualities of the goddesses of the Vedic period? In line with these questions, women and goddesses in Vedic culture were examined through Vedic texts. In this study, women in the Vedic culture, which overshadowed the later periods with the egalitarian and respectful position it provided to women, were examined in a wide range from the Vedas to the Upanishads.

When the characteristics attributed to goddesses in Vedic period works are examined, it will be possible to see the expectations from the ideal Indian woman. Even though Indian women experienced their golden age in the Vedic period in terms of their roles within the family and gender, it can be seen that the woman's own identity construction was shaped or expectations were formed within the framework of social norms. In Vedic culture, women are like goddesses with protective qualities. Moreover, they were valued not only as protectors of their families but also of society.

When we look at the ideal woman figure defined in the texts, we can see that goddesses are such power prayed for in creating the ideal woman. Goddesses are prayed to protect the female image, built with maternal feelings, from the uncertainty of the future. Considering the expectations from goddesses who are described as human-friendly and benevolent, it can be said that a woman prayed for her physical features to be aesthetic, to have a son who is a hero and can continue the generation, to have a comfortable pregnancy and birth. On the other hand, considering the goddess's ability to guide, shape the future and create good, it can be seen that the ideal woman is the one who risks not being able to create her own identity in order to gain the love of the goddess.

Kaynakça

- Agrawala, P. K. (1984). *Goddesses in Ancient India*. Abhinav Publications.
- Altekar, A. S. (2014). *The Position of Women in Hindu Civilization*. Motilal Banarsidass Publishers.
- Chaitanya, K. (1977). *A New History of Sanskrit Literature*. Manohar.
- Chakravarti, U. (1993). Conceptualising Brahmanical Patriarchy in Early India: Gender, Caste, Class and State. *Economic and Political Weekly*, 28 (14), 579-585.
- Chatterji, S. K. (Ed.). (1993). *The Cultural Heritage of India*. The Ramakrishna Mission Institute of Culture.
- Çağdaş, K. (1974). *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Çandra, S. V. (2009). *Bhārtīy Sanskr̥ti Meṃ Strīyoṃ Kī Sthiti*. D. K. Printworld Private Limited.
- Dallapiccola, A. L. (2013). *Hint Mitleri*. Çev. Bilgesu Savcı. Phoenix Yayınevi.
- Das, A. C. (1925). *Rgvedic Culture*. U. N. Dhur & Co.
- Dasgupta, S. (1975). *A History of Indian Philosophy (I-V)*. Motilal Banarsidass.
- Dwivedi, M., Malik, S. (2022). Status of Women in Vedic Period. *Journal of Positive School Psychology*. Vol. 6, No. 3, 5693-5702.
- Griffith, R. T. H. (1895). *Hymns of The Atharva-Veda Vol. I*. E. J. Lazarus & Co.
- Griffith, R. T. H. (1896). *Hymns of The Atharva-Veda, Vol. II*. E. J. Lazarus & Co.
- Griffith, R. T. H. (1926). *The Hymns of the Samaveda*. E. J. Lazarus & Co.
- Griffith, R. T. H. (1927). *The Hymns of The White Yacurveda*. Freeman & Co. Ltd.
- Kaushik, V. ve Sharma, B. R. (1998). *Indian Woman Throug Ages*. Sarup & Sons.
- Kaya, K. (2003). *Hint Mitolojisi Sözlüğü*. İmge Kitabevi.
- Kayalı, Y. (2013). Eski Bir Hint Geleneği: Satī, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53 (1), 365-374.
- Lokeswarananda, S. (1993). *The Cultural Heritage of India Vol. I*. Ramakrishna Mission Institute of Culture.

- Lubin, T. (2020). Retrofitting a Vedic Origin for a Classical Hindu Goddess. *Journal of the American Oriental Society*. 140 (1), 37-46.
- Macdonell, A. A. (1900). *A History of Sanskrit Literature*. William Heinemann.
- Macdonell, A. A. (2024). *A Practical Sanskrit Dictionary*. Digital Dictionaries of South Asia. dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/macdonell_query.py?qs=traivarnika&matchtype=default; E.T. 13.02.2024.
- Mani, V. (1996). *Puranic Encyclopaedia*. Motilal Banarsidass Publishers.
- Mishra, S. (2014). Women in Social Life: An Exploration Through Vedic Culture. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2541168>
- Omvedt, G. (2000). Towards a Theory of 'Brahmanic Patriarchy'. *Economic and Political Weekly*, 35 (4), 187-190.
- Orr, C. I. (1977). Premchand's Use of Folklore in His Short Stories. *Nanzan University Asian Folklore Studies*, 36 (1), 31-56.
- Pal, B. (2019). The Saga of Women's Status in Ancient Indian Civilization. *Miscellanea Geographica*, 23 (3), 180-184.
- Pandey, Ş. (1977). *Bhārtīy Cīvan Aur Sanskr̥ti*. Kendriya Hindi Sansthan.
- Parvatiy, L. S. (2013). *Bhārtīy Sanskr̥ti Koş*. Rajpal Publishing.
- Rigveda (2018). Çev. Korhan Kaya. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rout, N. (2016). Role of Women in Ancient India. *Odisha Review*. 42-47.
- Ruben, W. (1944). *Eski Hind Tarihi*. Çev. C. Z. Şanbey. İdeal Matbaa.
- Sarkar, S. (2020). Pregnancy, Birthing, Breastfeeding and Mothering: Hindu Perspectives from Scriptures and Practices. *Open Theology*. 6, 104-116.
- Upanishadlar. (2008). Çev. Korhan Kaya. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Wadley, S. S. (1977). Women and the Hindu Tradition. *Women and National Development: The Complexities of Change*. The University of Chicago Press. 113-125.
- Williams, M. (1986). *A Sanskrit-English Dictionary*. Clarendon Press.
- Witzel, M. (2009). Female Rishis and Philosophers in the Veda. *Journal of South Asia Women Studies* 11 (1). <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:9886300>
- Yoğurt, C. (2021a). Disregarding Female Dignity in Vālmīkī's Epic Poem 'Rāmāyaṇa' And Premchand's Story 'Nirvāsan'. *Erciyes Akademi*, 35 (1), 221-234.
- Yoğurt, C. (2021b). *Premchand'ın Öykülerinde Kadın Motifleri*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zaidi, S., Ramarajan, A., Qui, R., Raucher, M., Chadwick, R. & Nossier, A. (2009). Sexual Rights and Gender Roles in A Religious Context. *International Journal of Gynecology and Obstetrics* 106, 151-155.

Ethical Statement/Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çatışma beyanı/Declaration of Conflict: Çalışmada kişi ya da kurumlar arası çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur. / It is declared that there is no conflict of interest between individuals or institutions in the study.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0